

УДК 316.6

Копець Л. В., Гордієнко В. І.

КОМУНІКАТИВНИЙ СВІТ ОСОБИСТОСТІ ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКИ

У статті розглянуто проблеми дослідження комунікативного світу особистості, визначено параметри аналізу цієї онтологічно та гносеологічно складної реальності, презентовано можливості малюнкових методів у дослідженні діалогічних процесів та комунікативного світу особистості в юнацькому віці.

Ключові слова: особистість, комунікативний світ, нормативний комунікативний світ, малюнковий метод, діалогічне спілкування.

Постановка та обґрунтування актуальності теми. Проблема створення методів для дослідження сфер особистої комунікації є актуальною для сучасної психології [1; 2; 7]. Активність дослідників у вивченні спілкування зростає, що зумовлено важливістю спілкування та взаєморозуміння в сучасному світі [2; 5]. Запропоновано значну кількість концептуальних підходів до спілкування та відповідних методів дослідження особистого спілкування [1; 2; 7; 8; 9], однак запити сучасних психологів постійно розвиваються і потреба у нових методах зростає.

Зрозуміло, що завдання обґрунтування реальності комунікативного світу особистості та визначення його параметрів за допомогою концептуального та емпіричного аналізу є досить важливим.

Аналіз досліджень та публікацій. При вивченні особистості сформувались підходи, які по-різному розглядають її існування, розвиток, мотивацію. В одному варіанті особистість розглядається як психологічне утворення, що має мотивуючі та інтегративні функції і від початку онтогенезу здійснює регулятивний вплив на поведінку та психічний розвиток [6]. Інший варіант розглядає особистість як систему прижиттєво сформованих властивостей, що є наслідком соціального життя, а особистість виступає

як психологічний осередок зв'язування стосунків, як центр системи розвинутих соціальних комунікацій [8; 9]. У розвитку особистості проявляється взаємодія його трьох аспектів: фізичного (зміни фізіологічних систем, органів, сенсорних можливостей, моторних навичок), когнітивного (зміни в психічних процесах, навичках розуміння та вирішення проблем), психосоціального [6]. Психосоціальний розвиток проявляється через розвиток суб'єктних властивостей особистості та міжособистих стосунків, через зміни Я-концепції, формування соціального бачення, соціальних навичок. Для психології надзвичайно важливо з'ясувати вплив соціальних чинників на поведінку особистості та окреслити точні предметні області для таких досліджень. У сучасній психології розвивається підхід, який отримав назву комунікативної методології [5], що суттєво для постнекласичної психології [4]. Постнекласична психологія ґрунтується на засадах розуміння особистості в соціокультурному контексті або в просторі комунікації: людина не є ізольованою істотою, її сутність детермінована світом людей та культури [4]. Тож згідно з такою методологією особистість слід розуміти і трактувати як систему стосунків [6; 8; 9]. Як окремий варіант реалізації таких методологічних засад,

можна розглядати комунікативну теорію В. І. Кабріна [5]. Створений В. І. Кабріним підхід до дослідження особистості отримав назву транскомунікативного підходу. В його контексті особистість визначено як «суб'єкт зовнішнього (міжособистісного) і внутрішнього (духовного) простору комунікативного світу, в якому вона підтримує і розвиває комунікативні та ментальні структури свого «Я»» [5, с. 37].

Комунікативна теорія В. І. Кабріна розглядає світ людини в просторових координатах (комунікація з собою, з людьми, світом природи, та божественних сутностей) і часових вимірах (комунікація з минулим, теперішнім та майбутнім). Також в теорії розглядається інтенсивність комунікації людини із світом: комунікація як контакт, бесіда, дискусія та транскомунікація. Однак своє завдання ми бачимо в іншому, а саме у виокремленні реальності комунікативного світу та створенні методики його дослідження як сфери стосунків особистості із своїм оточенням, відповідно до розуміння особистості як інтегративного детермінуючого утворення [6].

Виділення невирішених аспектів проблеми. Для аналізу комунікативного світу відсутні загальноприйняті методики дослідження, тож є можливим розкриття різноманітних питань. З нашої точки зору, аналіз комунікативного світу допомагає розкрити, як молода людина сприймає свою соціальну ситуацію розвитку, які соціальні кола формують її норми та соціальні цінності, які стосунки є для неї значущими, і де, можливо, локалізовані психотравмуючі чинники. Сукупність цих реалій входять у поняття комунікативний світ. Дослідження комунікативного світу ускладнено як відсутністю методів дослідження таких складних соціально-психологічних та особистісних реальностей, так і такими психологічними чинниками, які стосуються сфери розуміння людиною своєї соціальної ситуації. Для людини завжди не просто адекватно описати власну соціальну ситуацію, так само повноцінно розкрити систему взаємодії і стосунків у якомусь підконтрольному їй соціальному просторі. Якщо ж людина перебуває в складній травматичній для неї ситуації, аналіз комунікативного світу ще більше ускладнюється.

Для дослідження соціальної ситуації розвитку особистості ми пропонуємо використовувати поняття комунікативного світу. Саме в аналізі комунікативного світу може бути надано визначення соціальної ситуації особистості, чинників її формування, параметрів опису та оцінки. Виникають можливості доступу

до оцінки чинників, які сприяють чи перешкоджають повноцінному розвитку та психологічному благополуччю людини. При аналізі таких складних реальностей психологу доведеться затрачати багато часу, зустрітися із значними труднощами в отриманні необхідних даних та їх інтерпретації.

Таким чином, розкриття цілісної панорами психологічного життя особистості, її суперечностей та переживань, системного охоплення взаємовідносин з людьми можливе за аналізу реалій комунікативного світу. Складність побудови методів дослідження таких проблем полягає в тому, що, зрозуміло, важко визначити, який психологічний матеріал презентує ці реальності, які процедури інтерпретації повинні використовуватися, які саме діагностичні категорії є відповідними.

Мета статті полягає в розкритті категорії комунікативного світу та визначення його характеристик в емпіричному дослідженні.

Завдання дослідження:

- 1) визначити концептуальні засади дослідження комунікативного світу особистості;
- 2) провести дослідження комунікативного світу та визначити характеристики цієї психологічної реальності.

Основний виклад матеріалу. Комунікативний світ – це соціально-психологічна реальність. Відповідно, ця психологічна реальність може бути реконструйована за бажанням особистості для інших. Однак очевидно, що сприйняття цієї реальності формується особливим баченням особистості; це певна реальність, яку треба побачити і, можливо, розгадати. Розгадка комунікативного світу може бути реалізована з певною мірою точності. Особистість, яка перебуває у своєму комунікативному світі, має своє бачення, своєрідну ціннісну оптику. Визначити характеристики комунікативного світу потрібно через реконструкцію особистісного бачення, особистісних категорій, на яких базується така особистісна та інтерактивна реальність.

Комунікативний світ – це частина ментального світу особистості, це соціальний світ взаємодії та стосунків у її особистому сприйнятті й аналізі. Тож для дослідження комунікативного світу особистості потрібні методи, які відтворюють особистісне бачення. Гіпотетично можна передбачити, що для вивчення комунікативного світу доцільно використати такі виміри: когнітивний (змістовні категорії, аргументованість, структурність, логічність, ґрунтовність цих категорій), естетичний (яким чином і що репрезентовано, якість репрезентації реалій ко-

мунікативного світу), ціннісний та екзистенційний смисловий вимір (особистісне значення та оцінка реалій комунікативного світу), рефлексивний (чи встановлена внутрішня комунікація особистості, міра повноти та різноманіття особистісних смислів, загальний особистий смисл, внутрішня контактність та діалогічність, контакт з собою, контакт із своєю особистою реальністю).

Проведений аналіз дозволяє стверджувати: комунікативний світ є об'єктом підвищеного рівня онтологічної і гносеологічної складності реальності, тож при визначенні методів його дослідження необхідно враховувати всю міру складності. У розумінні комунікативного світу слід виходити з того, що виміри комунікативного світу є відображенням системного особистого бачення (особистісної оптики) соціального контексту свого існування. Особиста оптика (бачення) характеризується змістовністю феноменології, стилем її конструювання та інтерпретації. Важливим виміром комунікативного світу є проблематика спілкування, відповідна їй змістовність комунікативного світу та динамічні аспекти взаємодії та спілкування в його контексті. У презентації комунікативного світу спрацьовують ціннісні настанови самодослідження, які пронизують та детермінують особисті інтерпретації.

Комунікативний світ ми розглядаємо як онтологічно і гносеологічно підвищено складну реальність. Категорії, котрі використовуються в процесі осмислення та пізнання комунікативного світу, є залежними від власного досвіду, власного погляду, виступають засобами конструювання комунікативної реальності. Такі категорії є евристичними засобами дослідження та самодослідження.

Комунікативний світ є складною реальністю, пояснення і розуміння якої можливе в умовах живого діалогу автора (суб'єкта) реальності з іншими людьми, учасниками евристичного діалогу. Комунікативний світ зумовлений соціально-культурним контекстом і є його особливим відображенням. Відображення в усій сукупності характеристик визначається суб'єктним виміром, який ми позначаємо як власний погляд автора.

Характеристика методів. За методи було обрано малюнкові методи, зокрема тематичний малюнок «Мій комунікативний світ», описи та інтерв'ю.

Вибірка. У дослідженні взяли участь 150 студентів – юнаки та дівчата у віці від 18 до 20 років.

Обробка і аналіз результатів. Змістовний аналіз розповідей та малюнків студентів дозво-

лив проаналізувати феноменологію комунікативного світу та визначити його визначальні характеристики.

У результаті проведеного контент-аналізу було визначено основні змістовні проблеми комунікативних світів:

- 1) проблеми спілкування в університеті та навчальній групі;
- 2) проблеми спілкування в родинному колі;
- 3) проблеми спілкування з друзями дитинства;
- 4) проблеми ділового та професійного спілкування;
- 5) проблеми інтимного та дружнього спілкування;
- 6) проблеми спілкування з новими та незнайомими людьми;
- 7) проблеми особистого майбутнього (мрії, події, досягнення).

Структурність комунікативного світу визначається цінностями та світоглядними орієнтаціями суб'єкта, презентується у презентації значущості тих чи інших проблем спілкування.

Узагальнюючи отримані результати, визначено декілька типів комунікативних світів. Поміж них – найтиповіший для дослідженої нами вибірки, який можна розглядати як *еталонний або нормативний*.

Позитивний або нормативний комунікативний світ відзначається такими характеристиками, які можна узагальнити як сприятлива соціальна ситуація розвитку. В процесі досліджень нормативного комунікативного світу з'ясовано, що автори таких світів відзначаються здатністю до точного та детального усвідомлення реалій комунікативного світу, характеризуються проблемним баченням дійсності, здатністю до реалістичного сприйняття та вирішення особистих проблем. Нормативна ситуація розвитку характеризується тим, що особистість відзначається активністю і особистим впливом на соціокультурний контекст, вона є активною та продуктивною у своїх пошуках, формуванні та розвитку стосунків. Автори нормативних комунікативних світів відзначаються позитивним досвідом дитинства, різноманітним багатим досвідом спілкування. У контекстах нормативних світів презентовано позитивний досвід дитинства, сімейного спілкування, акцентовано продуктивну взаємодію та оптимальну атмосферу родинного спілкування. У нормативних світах відображено діяльну активність суб'єктів, активність у навчанні, змістовні аспекти діяльності, презентовано майбутнє та омріяні деталі майбутнього (звершень, подій, досягнень). Часто в нормативному комунікативному світі підкреслюється напруженість діяльності та динаміч-

ності життєвих подій теперішнього. За змістом представленого матеріалу можна робити висновки, що автори нормативних комунікативних світів відзначаються мотивацією досягнень та творчою мотивацією. Опосередковано можна дійти висновку, що автори нормативного комунікативного світу відзначаються прагненням до самореалізації, схильні до пікових переживань, особливо го сприйняття, багатства смислових переживань, смислового структурування цілей, роздумів про сенс життя. У подоланні проблем їм властивий конструктивний підхід, здатність обирати та формувати адекватні форми психологічного подолання. Можна стверджувати, що у спілкуванні з іншими людьми їм доводиться долати спротив інших та світу, тож поступово вони навчаються визначатися із своїми методами подолання світу.

У презентаціях комунікативного світу проявляється стиль мислення, що зокрема проявляється як представлення реальності в «комунікативному» – доцільному для розуміння іншими варіанті. Нами визначено показник загальної комунікативності для інших, який дозволив розрізнити екстравертовані та інтравертовані комунікативні світи. Змістом цього показника є адресація власного розуміння іншим, певне розгортання змісту комунікативного світу для іншої людини із врахуванням можливостей для розуміння та діалогу з іншими.

Екстравертовані комунікативні світи відзначаються прагненням автора розкрити світ свого спілкування та стосунків, свідчать про його прагнення бути зрозумілим іншим, повідомити більше інформації про себе, перетворити повідомлену інформацію джерелом нових ситуацій спілкування.

Інтравертовані комунікативні світи відзначаються прагненням автора уникнути розкриття світу свого спілкування та стосунків, свідчать про прагнення повідомити мінімальну кількість інформації про себе, максимально закрити питання для подальшого обговорення.

У дослідженні визначено феномен комунікативного стресу, коли суб'єкт уникає презентувати власний комунікативний світ і окреслює поставлене дослідником завдання як незрозуміле, позбавлене для нього сенсу. Проявляється комунікативний стрес через такий тип комунікативного світу, який можна позначити як завуальований. *Завуальовані комунікативні світи* обґрунтовуються авторським поясненням, що це занадто складна реальність для розкриття, що існують перешкоди для її відвертого обговорення, що травмуючою обставиною для усвідомлення є надмір уваги з боку інших. У такого типу комунікатив-

них світах автор часто передає свої почуття в досить невизначеній або символічній манері. Нерідко саме такі досліджувані особливо наполегливо звертаються з вимогою пояснити свій малюнок, який вони умисно позбавили змісту.

Окремим досліджуваним властива така риса як виявлення ширших контекстів для свого комунікативного світу – контекстуальність світу в більш масштабному світі. Це можна визначити як елементи трансцендентування. Здатність до трансцендентності ми визначаємо як спосіб бачення подій у певному ширшому контексті, ніж заданий, вихід за його межі, рух у напрямі до масштабних і в окремих випадках позачуттєвих контекстів (перебування в деякому іншому світі або контактність з іншими контекстами). Такі комунікативні світи можна визначити як *комунікативні світи з елементами трансцендентності*. Психологічне значення такої феноменологічної реальності потребує подальшого дослідження.

У комунікативних світах є виявленою міра креативного ставлення до дійсності. *Репродуктивні комунікативні світи* презентують прагнення ухилитися від творчого осмислення та пошуку, проявляються через відтворення реальності тривіальними методами, які є стереотипними, малоіндивідуалізованими, однак твердо реалістичними. На відміну від описаного варіанта креативно налаштовані досліджувані є активними в пошуку творчих засобів самодослідження та розкриття.

Ненормативні світи презентуються такими характеристиками як внутрішня криза та боротьба, відсутність сфер активності та діяльності, непродуктивність методів подолання, незадоволення собою, досягненнями, способом життя, незадоволення досвідом спілкування в минулому, презентація родинного спілкування як досвіду, від якого суб'єкт дистанціюється, який ним оцінюється як незадовільний або як не зовсім позитивний чи невизначений досвід дитинства. В цілому такі комунікативні світи можна охопити поняттям «*недосоціалізованості*». В контексті таких комунікативних світів існують проблеми з ідеями, невизначеність, безпорадність у виборі певної категоріальності для розкриття та саморозуміння. Варіантом ненормативного світу є такі описи, в яких акцентовано ворожий зовнішній світ, який неможливо подолати та змінити. Як варіант, досліджено *комунікативні світи у вакуумі*. В такому варіанті авторами презентовано прагнення відсторонитися, закритися від інших, досягти ізоляції від оточення.

У дослідженні визначено *феномен комунікативного стресу*. Як правило, в більшості варіантів нормативних світів повністю відсутні конфліктність та її атрибути. Можна вважати, що за оптимальної ситуації розвитку конфліктність має характеристики, які можуть бути охоплені поняттям «невизначеної» або «м'якої» конфліктності. Разом з тим, в окремих малюнках показано сюжети гострої конфліктності. Так, наприклад, автор такого конфліктного світу позначив себе в колі, оточеному спалахами вогню, що відмежовував його від оточення. Можна дійти попереднього висновку, що елементи яскравої чи явної конфліктності мають актуальне діагностичне значення, є свідченням того, що декому з досліджуваних доводиться долати певні конфлікти з іншими людьми, усвідомлення цього протистояння і власного спротиву оточенню. Разом з тим час нормативні комунікативні світи можна описати як високосоціалізовані, комунікативно завершені та креативно створені, а їх авторів можна характеризувати як носіїв творчих і раціональних стратегій подолання.

Можна стверджувати, що використаний нами підхід до комунікативного світу дозволяє визначити такі предметні області досвіду особистості: позитивний досвід дитинства та родинного спілкування, різноманіття комунікативного досвіду в різних соціальних осередках, контекстуальність комунікативного світу та транскомунікативність (полягає в окресленні певних більш широких контекстів, у яких розгортається комунікація та встановлюється порозуміння); методи психологічного подолання, області особистих смислів, які посилено контрольовані особистістю.

Таким чином, комунікативний світ особистості охоплює систему стосунків діалогічного характеру, виявляє соціальний контекст взаємодії та сфери основних соціальних діалогів. Комунікативний світ особистості характеризується змістовністю, структурністю залежно від ціннісно-сміслових утворень, контекстуальністю. В комунікативному світі проявляються основні мотиви, комунікативні сфери мотивоутворення, панорама світобачення (сприйняття світу) та стиль взаємодії із соціальним світом, основні точки дієвого подолання. В комунікативному світі представлено стратегії подолання: самодостатність і відстороненість, дієвість та активність, невизначеність і пасивність. В комунікативному світі особистості формуються основи дослідження свого покликання та призначення життєвої місії, формується відповідальність за свою долю, наслідки своїх дій та масштаби взаємодії із соціокультурним контекстом свого життя.

У цілому результати дослідження дозволяють виявити такі характеристики: міра контролю комунікативного світу, типи комунікативного світу, стиль комунікації, рівень комунікативного світу, загальна культура комунікативного світу.

Зрозуміло, що вивчення особистості та її особливостей залишає, за висловом К. Ясперса, «достатньо недослідженої безкінечності». К. Ясперс зазначав, що «бажання все зрозуміти» є психологічним та інтелектуальним упередженням, яке породжує «втрату критичного усвідомлення тих меж, в яких взагалі є можливе психологічне розуміння» [10].

Висновки. Комунікативний світ існує як соціально-психічна реальність, і водночас як особистісна реальність. У цих реальностях особистість досягає певної орієнтації, яка відзначається своєрідним змістом.

Бачення комунікативного світу та орієнтація в ньому визначаються низкою чинників. Встановлена змістовність залежить від багатьох чинників: здатність особистості до внутрішнього моніторингу, розвиток понятійного мислення та особистісних категорій, мовної, образної та мисленнєвої компетентності особистості.

Комунікативний світ особистості презентує силу Я-особистості або міру володіння своєю життєвою ситуацією в цілому. Основними параметрами системи стосунків комунікативного світу є гармонійність або конфліктність, або невизначеність.

В аналізі комунікативного світу доцільним є використання таких параметрів:

- основні комунікативні колізії (змістовні колізії і основна драма комунікативного світу, її сюжет);
- основні (типові) комунікативні ситуації даного комунікативного світу;
- домінуючі переживання, які корелюють з основними смислами комунікативних ситуацій.

Комунікативний світ може бути розкритим за допомогою таких вимірів: когнітивний вимір (як аргументовано та яка структура, наскільки все логічно, ґрунтовно), естетичний вимір (як і що репрезентовано, якість репрезентації); ціннісний та екзистенційний смисловий вимір (яке це все має значення), рефлексивний вимір (чи є встановлена внутрішня комунікація особистості, повнота та різноманіття особистісних смислів, особистий смисл, внутрішня контактність та діалогічність, контакт з собою, контакт із своєю особистою реальністю).

Комунікативний світ є об'єктом підвищеного рівня складності як онтологічної, так ґносео-

логічної реальності, об'єктами підвищеної онтологічної і гносеологічної складності, тож визна-

чені нами виміри є лише попередніми результатами в його дослідженні.

Список літератури

1. Активізація когнітивних процесів у спілкуванні : методичний посібник / [В. П. Казміренко, З. Ф. Сіверс, В. М. Духневич та ін.]. – К. : Міленіум, 2011. – 268 с.
2. Гордієнко В. І. Моделі комунікативного процесу в сучасній психології та їхній потенціал у поясненні діалогічності спілкування / В. І. Гордієнко // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». – 2009. – Т. 97 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 55–60.
3. Гумерова Р. В. Творчество как способ бытия / Р. В. Гумерова // Вестник Томского государственного университета. – 2005. – № 286. – С. 56–63.
4. Гусельцева М. С. Культурно-историческая психология: от классической – к постнеклассической картине мира / М. С. Гусельцева // Вопросы психологии. – 2003. – № 1. – С. 99–115.
5. Кабрин В. И. Коммуникативный мир и транскомуникативный потенциал жизни личности: теория, методы, исследования / В. И. Кабрин. – М. : Смысл, 2005. – 248 с.
6. Коpecь Л. В. Психологія особистості : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Л. В. Коpecь. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 460 с.
7. Коpecь Л. В. Діалогічні комунікативні практики та їх евристичний потенціал / Л. В. Коpecь, В. І. Гордієнко // Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська Академія». – 2012. – Т. 136 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 51–56.
8. Хараш А. У. Личность, сознание и общение: к обоснованию интерсубъективного подхода в исследовании коммуникативного воздействия / А. У. Хараш // Психолого-педагогические проблемы общения / под ред. А. А. Бодалёва. – М. : НИИ ОПП АПН СССР, 1979. – С. 17–35.
9. Хараш А. У. «Другой» и его функции в развитии «Я» / А. У. Хараш // Общение и развитие психики / под ред. А. А. Бодалёва. – М. : Изд-во НИИ ОПП АПН СССР, 1986. – С.31–46.
10. Ясперс К. Общая психопатология / К. Ясперс. – М. : Практика, 1997. – 1056 с.

L. Kopets, V. Gordienko

COMMUNICATION WORLD OF PERSONALITY AND ITS CHARACTERISTIC

The article presents problems of research of personality communication world, it is defined characteristic for analysis this complicated reality, it is presented picture methods for research of dialogue processes and personality communication world in youth.

Keywords: personality, communication word of personality, communication word of normal state, picture method, dialogue communication.

Матеріал надійшов 27.06.2013

УДК [316.48+347.965.42] :221.7 (510)

Гірник А. М., Резаненко В. Ф.

СВІТОГЛЯДНІ ТА ЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕДІАЦІЇ В КИТАЇ

У статті розглянуто правові основи і особливості діяльності суб'єктів посередництва («народних посередників», членів «народних урядів», арбітрів, суддів) у Китаї, пов'язані з світоглядними і моральними принципами традиційної китайської культури.

Ключові слова: медіація, конфуціанські норми, конфлікт, народні погоджувальні комісії, арбітраж, досудова медіація, судова медіація.

Актуальність дослідження. Останнім часом в Україні активізувалися спроби підготувати і ухвалити закон про медіацію. Закони про медіа-

цію прийняті в територіально близьких до нас Болгарії (2004), Молдові (2007), Румунії (2006), Словаччині (2004), Угорщині (2002), Чехії (2000,